

I.

Kako je vladala vrućina od trideset tri stupnja, bulevar Bourdon¹ bijaše posve pust.²

Nešto niže, poput ravne crte boje tinte, pružala se voda kanala Saint-Martin, zatvorenog s dvije ustave. Na sredini bio je brod pun drva, a na obali dva reda bačava.

S druge strane kanala, između kuća odvojenih gradilištima, ocrtavale su se ultramarinski modre plohe širokog čistog neba, a pod odsjajima sunca blještalala su bijela pročelja, krovovi od škrljavca i granitni kejevi. U daljini se u toplom zraku uzdizala nejasna buka; i sve se činilo neka-ko obamrlim od nedjeljne dokolice i tuge ljetnih dana.

Pojaviše se dva čovjeka.

Jedan je dolazio od Bastille, drugi iz smjera Botaničkog vrta. Viši, odjeven u platneno odijelo, koračao je za bačena šešira, raskopčana prsluka i s kravatom u ruci. Niži, kojemu se tijelo jedva vidjelo pod kestenjastim redengotom, spustio je glavu pod kapom sa šiljastim štitnikom.

Stigavši do sredine bulevara, sjedoše u istom trenutku, na istu klupu.

---

¹ Bulevar Bourdon povezuje, u smjeru sjever-jug, trg Bastille na desnoj obali Seine i četvrt oko Botaničkog vrta (*Jardin des Plantes*) na lijevoj obali; kanal Saint-Martin pruža se uz taj bulevar do Seine.

² Flaubert 1. kolovoza 1874. javlja svojoj nećakinji Caroline da je napokon našao prvu rečenicu svojeg romana, s kojom se mućio cijelo popodne.

Da bi obrisali čelo, skinuše svoja pokrivala za glavu i odložiše ih svaki pokraj sebe; i onaj niži primijeti da u šeširu njegova susjeda piše: »Bouvard«; istodobno je ovaj u kapi tipa u redengotu jasno razabrao riječ: »Pécuchet«.

– Gle! – reče on. – Obojica smo došli na istu ideju, da napišemo svoje ime u pokrivalu za glavu.

– Bože moj, pa naravno! Netko bi mi ga u uredu mogao ukrasti!

– Isti je slučaj sa mnom, i ja sam činovnik.

Tad bolje pogledaše jedan drugoga.

Ljubazan Bouvardov izgled odmah očara Pécucheta.

Njegove plavkaste oči, uvijek poluzatvorene, smiješile su se na rumenu licu. Hlače s visokim preklopom, čiji se naborani rub spuštao na cipele od dabrove kože, utezale su mu trbuh, nadimajući košulju iznad struka; – a njegova svijetla kosa, prirodno lagano kovrčava, davala je njegovu izgledu nešto djetinje.

Kroz napućene usnice stalno je ispuštao zvuk nalik na zviždanje.

Ozbiljan Pécuchetov izgled snažno se dojmio Bouvarda.

Pomislili biste da nosi periku, tako su pramenovi kose koji su mu pokrivali visoko čelo bili glatki i crni. Zbog nosa koji se spuštao jako nisko cijelo mu je lice djelovalo poput profila. Njegove su noge u cjevastim nogavicama od lastinga³ bile u nesrazmjeru s dužinom gornjeg dijela tijela; a glas mu bijaše snažan i dubok.

Ote mu se uzvik: – Kako bi sad bilo lijepo na selu!

No gradska je okolica, po Bouvardovu mišljenju, bila nepodnošljiva zbog bučnih krčmica. Pécuchet je mislio

---

³ Čvrsta, gusto tkana vunena tkanina, s laganim sjajem.

isto. Ipak, glavni grad ga je počeo zamarati; Bouvarda također.

I pogled im je lutao po hrpama građevinskog kamena, po prljavoj vodi kanala po kojoj je plovio svežanj slame, po tvorničkom dimnjaku koji se dizao u daljini; iz kanalizacije je dopirao smrad. Okrenuše se na drugu stranu. Tamo su pred njima bili zidovi gradske žitnice.⁴

Vrućina je na ulicama (i to je iznenadilo Pécucheta) bila nedvojbeno još veća nego u kućama!

Bouvard mu savjetova da skine redengot. Eto, njemu se fućka za to što će reći ljudi!

U tom trenutku neki pijanac teturajući prođe pločnikom; – i oni zapodjenuše politički razgovor o radnicima. Mišljenja su im se podudarala, iako je Bouvard bio možda nešto liberalniji.

Štropot željeznih kotača odjekne na pločniku, u vrlogu prašine. Bijahu to tri kočije za iznajmljivanje koje su išle prema Bercyju, vozeći mladenku s vjenčanim buketom, gospodu s bijelim kravatama, gospođe do pazuha utonule u svoje suknje, dvije ili tri djevojčice, jednog gimnazijalca. Pogled na te svatove navede Bouvarda i Pécucheta na razgovor o ženama – koje proglašiše lakomislenima, svadljivima, tvrdoglavima. Unatoč tome, često su bolje od muškaraca; a ponekad su i gore. Ukratko, bolje je živjeti bez njih; zato je Pécuchet ostao neženja.

– A ja sam udovac – reče Bouvard – i nemam djece!

– To je za vas možda sreća? – Ali samoća s vremenom postaje vrlo tužna.

---

⁴ Gradsku žitnicu, poznatu pod nazivom *Grenier de réserve* ili *Grenier d'abondance*, dao je 1807-1808. sagraditi Napoleon I. da bi grad imao zalihe brašna za tri mjeseca. Izgorjela je u požaru izazvanom sukobima u doba Komune, 1871.

Onda se na kraju obalne ulice pojavi jedna prostitutka s vojnikom. Blijeda, crne kose i lica obilježena ožiljcima od malih boginja, oslanjala se na ruku vojnika, vukući svoje iznošene cipele i njišući bokovima.

Kad se udaljila, Bouvard dopusti sebi jednu prostačku primjedbu. Pécuchet sav pocrveni i, bez sumnje želeći izbjeći odgovor, pokaže mu pogledom svećenika koji je dolazio prema njima.

Svećenik polako ode niz drvored kržljavih brijestića koji su obrubljavali pločnik, i čim im se iz vida izgubio njegov trorogi šesir, Bouvard izjavi da mu je laknulo, jer on mrzi jezuite. Pécuchet, ne otpuštajući im grijehe, pokaza stanovito poštovanje prema religiji.

U međuvremenu se počeo spuštati sumrak i rebrenice na kućama s druge strane ulice bile su podignute. Prolaznici sad bijahu brojniji. Otkucalo je sedam sati.

Riječi su im nepresušno tekle, primjedbe su smjenjivale anegdote, filozofski sudovi nadovezivali se na osobna razmišljanja. Kritizirali su upravu za gradnju i održavanje mostova i cesta, državni monopol na duhan, trgovinu, kazališta, »našu« mornaricu i cijeli ljudski rod, poput ljudi koji su doživjeli velika razočaranja. Svaki je, slušajući onog drugog, ponovno pronalazio zaboravljene dijelove samoga sebe; – i iako su već odavno prešli dob naivnih mladenačkih uzbuđenja, osjećali su neko novo zadovoljstvo, neku vrstu razdraganosti, draž rađanja nježnosti.

Dvadeset puta su ustali, opet sjeli i opet prošli bulevarom od nizvodne do uzvodne ustave, svaki put s namjerom da odu, ali nemajući snage za to, zadržavani nekom općinjenošću.

Na kraju se ipak odlučiše oprostiti i dok su im ruke još bile spojene, Bouvard odjednom reče:

– Bože moj, a zašto ne bismo zajedno večerali?

– I ja sam na to pomislio – odvratni Pécuchet – ali se nisam usudio predložiti vam!

I on prepusti da ga Bouvard odvede u mali restoran nasuprot Gradskoj vijećnici, u kojem će se, kako je rekao, ugodno osjećati.

Bouvard zatraži jelovnik.

Pécuchet se bojao začina, jer bi mu mogli nadražiti želudac, uzbuniti tijelo. Bio je to povod za medicinsku raspravu. Zatim počeo hvaliti zasluge znanosti: koliko bi toga valjalo upoznati, koliko toga istražiti – samo kad bi imali vremena! Nažalost, trošili su ga da zarade za kruh svagdašnji; i oni podigoše ruke od čuđenja, gotovo se zagriše preko stola, otkrivši da su obojica pisari, Bouvard u jednoj trgovačkoj tvrtki, Pécuchet u Ministarstvu mornarice, – ali to ga nije sprječavalo da svake večeri posveti nekoliko trenutaka proučavanju. Otkrio je pogreške u Thiersovu⁵ djelu i s najvećim je poštovanjem govorio o nekom profesoru Dumouchelu.

Bouvard ga je nadmašivao u drugim stvarima. Njegov lanac za sat od upletene kose i način na koji je mutio remuladu⁶ odavali su starog zavodnika punog iskustva; i jeo je držeći jedan kraj salvete pod pazuhom, brbljajući o stvarima koje su Pécucheta tjerale na smijeh. Bio je to osobit smijeh, samo jedan vrlo dubok ton, uvijek isti, koji je ispuštao u dugim razmacima. Bouvardov je smi-

⁵ Adolphe Thiers (1797-1877), političar, novinar i povjesničar, među ostalim autor *Povijesti francuske revolucije (Histoire de la Révolution française)* u deset svezaka, objavljenih između 1823. i 1827. Budući da radnja romana počinje potkraj 1830-ih, Flaubert vjerojatno misli na to djelo.

⁶ Pikantni umak od ulja, gorušice, češnjaka i začinskog bilja, koji se obično poslužuje uz hladno meso.

jeh bio neprekidan, zvonak, otkrivao mu je zube, potre-
sao ramena, i gosti na vratima su se zbog njega okretali.

Kad su dovršili večeru, odoše popiti kavu u drugi lo-
kal. Promatrajući plinske svjetiljke, Pécuchet je uzdah-
nuo nad tim pretjeranim luksuzom, zatim je prezirnim
pokretom odgurnuo novine. Bouvard je prema njima
bio popustljiviji. Volio je sve pisce općenito, a u mladosti
je osjećao sklonost prema glumi!

Htio mu je pokazati žonglersku točku s biljarskim šta-
pom i dvije kugle od bjelokosti, majstoriju koju je znao
izvesti Barberou, jedan od njegovih prijatelja. Ali kugle
su stalno padale i kotrljajući se po podu između nogu
gostiju nestajale negdje u kutu. Konobar koji je svaki put
ustajao i četveronoške ih tražio pod klupama, na kraju
se požalio. Pécuchet se posvađa s njim: pojavi se vlasnik
kavane, ne htjede ni čuti njegove isprike i čak se naruga
njihovoj narudžbi.

Onda Pécuchet predloži da mirno završe večer u nje-
govu stanu, koji bijaše vrlo blizu, u Ulici Saint-Martin.

Čim su ušli, odjenuo je nekakav kućni haljetak od
katuna⁷ i pokazao mu svoj stan.

Radni stol od jelovine, postavljen nasred sobe, svojim
je ostrim uglovima ometao slobodno kretanje; a svuda
naokolo, na podu, na tri stolca, na starom naslonjaču i
po svim kutovima bilo je zbrda zdola razbacano nekoli-
ko svezaka Roretove Enciklopedije,⁸ *Priručnik za hipno-*

---

⁷ Francuska riječ za katun ili cic – *indienne* – označava po-
drijetlo tog pamučnog platna s oslikanim ili tiskanim šarama i
figurama u boji.

⁸ Riječ je o zbirci priručnika i popularizatorskih knjižica o
znanosti, umjetnostima i zanatima, nazvanoj *Encyclopédie Roret*
po knjižaru i izdavaču Roretu, koji ju je utemeljio 1825. Među
njezinih 150 svezaka bio je i spomenuti *Manuel du magnétiseur*.

tizera, jedan Fénelon,⁹ nekoliko drugih knjiga, – uz hrpe papira, dva kokosova oraha, razne medalje, jedan turski fes – i školjke, koje je iz Le Havrea donio Dumouchel. Sloj prašine poput baršuna je prekrivao nekad žuto obojene zidove. Četka za cipele povlačila se uz rub kreveta, s kojega su visjele plahte. Na stropu se vidjela velika crna mrlja, nastala od dima svjetiljke.

Bouvard – zacijelo zbog zadaha ustajala zraka – zamoli za dopuštenje da otvori prozor.

– Ali odletjet će mi papiri! – uzvikne Pécuchet, koji se, uz ostalo, bojao i propuha.

No, jedva je disao u toj sobici koju su od jutra zagrijavali crijepovi od škrljavca na krovu.

Bouvard mu reče: – Na vašem bih mjestu skinuo tu flanelsku potkošulju!

– Što! – i Pécuchet se pokunji, uplašivši se pri samoj pomisli da ostane bez potkošulje koja mu štiti zdravlje.

– Otpratite me – reče na to Bouvard – zrak na ulici će vas osvježiti.

I Pécuchet ponovno navuče čizme, gundajući: – Vi ste me začarali, časna riječ! – i unatoč udaljenosti, otprati ga do kuće na uglu Ulice Béthune, nasuprot mostu Tournelle.

Bouvardova je soba, sjajno ulaštena, sa zastorima od perkala¹⁰ i pokuštvom od mahagonija, imala balkon s pogledom na rijeku. Dva glavna ukrasa bijahu stalak za

---

⁹ François de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715), franc. svećenik i pisac. Kao odgajatelj mladog vojvode od Burgundije, kraljeva unuka, napisao je didaktički roman *Telemahove pustolovine*, zbog kojega je pao u nemilost kod kralja. Povukavši se u Cambrai, gdje je od 1695. bio biskup, napisao je nekoliko djela posvećenih vjerskim, političkim i estetičkim razmatranjima.

¹⁰ Vrsta tankog pamučnog platna.

liker nasred komode i dagerotipije¹¹ uz ogledalo, koje su prikazivale njegove prijatelje; jedna uljena slika visjela je u alkovu.¹²

– Moj stric! – reče Bouvard, i svijećnjakom koji je držao u ruci osvijetli lik nekog gospodina.

Crvenkasti zalisci proširivali su mu lice, iznad kojega se uzdizao čuperak kose, kovrčave na krajevima. Zbog visoke kravate i trostrukog ovratnika košulje, baršunastog prsluka i crnog odijela, izgledao je kao da mu je vrat utonuo u ramena. Na čipkastim prsima košulje bili su naslikani dijamanti. Oči su mu bile stisnute nad jagodicama i smješkao se s pomalo podrugljivim izrazom lica.

Pécuchet se nije mogao suzdržati da ne kaže: – »Čovjek bi prije pomislio da vam je otac!«

– On mi je kum! – odvrati Bouvard nehajno, dodavši da se krsnim imenom zove François, Denys, Bartholomé. Pécuchetova krsna imena bijahu Juste, Romain, Cyrille; – i bili su iste dobi: četrdeset sedam godina! Ta podudarnost ih je obradovala; ali ih je i iznenadila, jer su obojica mislili da je onaj drugi mnogo stariji. Zatim se počеше diviti Providnosti, čiji su putovi ponekad zaista čudesni. – »Jer napokon, da večeras nismo izašli u šetnju, mogli smo umrijeti a da se ne upoznamo!« – i razmijenivši adrese svojih poslodavaca, poželjše jedan drugome laku noć.

– I ne svraćajte k damama! – dovikne Bouvard na stubištu.

---

¹¹ Fotografija načinjena s pomoću srebrnih soli; postupak fotografiranja i razvijanja fotografskih ploča nazvan je dagerotipija po svojem izumitelju Daguerreu (1787-1851). On je usavršio postupak koji je 1816. izumio Niepce.

¹² Alkov ili alkoven – udubina za krevet u sobi.

Pécuchet se spusti niza stube ne odgovorivši na tu šalu.

Sutradan, u dvorištu tvrtke Braće Descambos – alzaške tkanine, ulica Hautefeuille 92, jedan glas zazva:

– Bouvard! Gospodine Bouvard!

Pozvani provuče glavu kroz prozor i prepozna Pécucheta, koji doviknu glasnije:

– Nisam bolestan! Skinuo sam je!

– A što to?

– Nju! – reče Pécuchet, pokazujući rukom grudi.

Svi razgovori proteklog dana, uz vrućinu u stanu i teško probavljanje hrane, sprječavali su ga da zaspi, pa je, ne mogavši više izdržati, odbacio svoju flanelsku potkošulju. – Ujutro se sjetio što je učinio, srećom bez posljedica, i došao je o tome izvijestiti Bouvarda, koji je time stekao najviši ugled u njegovim očima.

On je bio sin sitnog trgovca i nije upoznao svoju majku, koja je umrla vrlo mlada. Kad mu je bilo petnaest godina, izvadili su ga iz internata i dali ga u nauk nekom sudskom ovrhovoditelju. Jednoga dana pojavise se žandari; i gazda bi poslan na robiju, a njega je od te užasne priče još hvatao strah. Nakon toga se okušao u nekoliko zanimanja, kao odgojitelj, naučnik u ljekarni, računovođa na jednom brodu u gornjem toku Seine. Na kraju ga je voditelj jednog odsjeka u Ministarstvu mornarice, oduševljen njegovim rukopisom, zaposlio kao ekspedijenta; ali svijest o manjkavoj naobrazbi, i duhovne potrebe koje je to u njemu poticalo, razdraživali su njegovu ćud; i živio je posve sam, bez rodbine, bez ljubavnice. Jedina mu razonoda bijaše da nedjeljom nadgleda javne radove.

Najstarija Bouvardova sjećanja vraćala su ga na obale Loire, u dvorište seoskog imanja. Jedan čovjek, koji bijaše njegov stric, odveo ga je u Pariz da ga uvede u trgovački posao. Kad je postao punoljetan, isplaćeno mu je nekoliko tisuća franaka. Onda se oženio i otvorio trgovinu slatkišima. Šest mjeseci kasnije njegova je supruga nestala, odnijevši i blagajnu. Prijatelji, bančenja, i nadasve lijenost, ubrzo ga do kraja upropastiše. No, dosjetio se srećom da iskoristi svoj lijepi rukopis; i tako već dvanaest godina radi na istom mjestu, kod braće Descambos, tvrtka za prodaju tkanina, Ulica Hautefeuille 92. A za svojega strica, koji mu je nekad za uspomenu poslao glasoviti portret, Bouvard nije znao čak ni gdje živi i od njega nije više ništa očekivao. Petnaest stotina franaka rente i pisarska plaća omogućavali su mu da svake večeri ode malo otpočiniti u nekoj kavani.

Tako je njihov susret imao značenje prave pustolovine. Odmah su se povezali nekim tajanstvenim nitima. Uostalom, kako objasniti simpatije? Zašto nas neka osobina ili neka mana koja nam je kod jednog čovjeka ravnodušna ili mrska, kod nekog drugog očarava? Ono što se u ljubavi naziva udarom groma vrijedi za sve strasti. Nije prošlo ni tjedan dana, a već su prešli na ti.

Često su dolazili jedan po drugoga u pisarnicu. Čim bi se jedan pojavio, drugi je spuštao poklopac svojega stalka i zajedno su odlazili prošetati ulicama. Bouvard je grabio dugim koracima, a Pécuchet je, praveći mnogo sitnih koraka, sa svojim redengotom koji ga je udario po petama, izgledao kao da klizi na koturaljkama. Istodobno su se usklađivale i njihove osobne sklonosti. Bouvard je pušio lulu, volio je sir, redovito je pio svoju malu šalicu kave. Pécuchet je šmrkao burmut, za desert

je jeo samo džem i umakao je kocku šećera u kavu. Jedan bijaše otvoren, lakouman, velikodušan. Drugi diskretan, promišljen, štedljiv.

Da mu ugodi, Bouvard je želio upoznati Pécucheta s Barberouom. Bio je to nekadašnji trgovački putnik, sada spekulat na burzi, velika dobričina, domoljub, ljubitelj žena, i sklon slobodnu govoru predgrađa. Pécuchetu se nije svidio i odveo je Bouvarda Dumouchelu. Taj je pisac (objavio je, naime, jedan mali priručnik iz mnemotehnike¹³) predavao književnost u jednom pansionu za mlade djevojke, imao je stroga načela i ozbiljno držanje. Bouvardu je bio dosadan.

Nijedan od njih dvojice nije pred drugim skrivao svoje mišljenje. I obojica su priznali njegovu ispravnost. Njihove su se navike promijenile; i napustivši svoj građanski pansion, na kraju su svaki dan večerali zajedno.

Iznosili su svoja mišljenja o kazališnim komadima o kojima se govorilo, o vladi, o skupoći hrane, o prevarama trgovine. S vremena na vrijeme vraćali bi se u razgovorima na priču o kraljičinoj ogrlici ili na proces Fualdès¹⁴; – a onda su pokušavali otkriti uzroke Revolucije.

Švrljali su pokraj staretinarnica. Posjetili su Konzervatorij za umjetnost i obrt, baziliku Saint-Denis, manu-

---

¹³ Skup pravila i metoda kojima se potiče brže i lakše pamćenje što većeg broja podataka, a najčešće se zasniva na procesu asocijacija.

¹⁴ Riječ je o dvjema velikim aferama, od kojih se prva odnosi na kraljicu Mariju Antoanetu, kojoj je nekoliko godina prije Francuske revolucije kardinal de Rohan darovao skupocjenu ogrlicu da bi opet zadobio njezinu naklonost. Taj je dar kompromitirao i kardinala i kraljicu. Druga je iz 1817., kad je u Rodezu, u tajanstvenim okolnostima, ubijen nekadašnji magistrat Carstva J. B. Fualdès.

fakture Gobelina, Dom Invalida, i sve javne zbirke. Kad bi od njih zatražili putovnicu, pretvarali su se da su je izgubili, izdajući se za dva stranca, dva Engleza.

U izložbenim dvoranama Prirodoslovnog muzeja zastali su s udivljenjem pred prepariranim četveronošcima, s užitkom pred leptirima, ravnodušno su prošli pokraj kovina; fosili su ih naveli na sanjarenje, konkiliologija¹⁵ im je bila dosadna. Staklenike su razgledali kroz staklene stijene i zadržtali su pri pomisli da sve to lišće ispušta otrove. A cedru su se divili zato što je donesen u šeširu.¹⁶

U Louvreu su se trudili oduševiti se Rafaelom. U velikoj knjižnici¹⁷ htjeli su doznati točan broj svezaka koji su u njoj pohranjeni.

Jedanput su ušli na predavanje iz arapskog na Collège de France; i profesor je bio iznenađen kad je vidio ta dva nepoznata čovjeka koji pokušavaju praviti bilješke. Zahvaljujući Barberouu, zavirili su iza kulisa jednog malog kazališta. Dumouchel im je nabavio ulaznice za jednu otvorenu sjednicu Akademije. Informirali su se o novim otkrićima, čitali prospekte i ta je znatiželja razvila njihovu inteligenciju. U dubini obzorja, koje je svaki dan bilo sve dalje, naslućivali su stvari istodobno nejasne i čudesne.

---

¹⁵ Znanost o školjkama, a ovdje se očito misli na školjke i ljušture izložene u Prirodoslovnom muzeju.

¹⁶ Riječ je o libanonskom cedru koji je botaničar Bernard de Jussieu (1699-1777) donio 1737. u svojem šeširu, zajedno s grumenom zemlje, kad mu se razbio glineni lonac u kojem ga je iz jednog botaničkog vrta u Engleskoj prenosio u Pariz. Iz toga se razvila legenda da je cedar donio iz Sirije i da se, prolazeći kroz pustinju, odricao vode da bi zalijao stabalce.

¹⁷ Riječ je o studijskoj knjižnici u ulici Richelieu, koja se, ovisno o režimima, nazivala nacionalnom, carskom ili kraljevskom knjižnicom, a bila je zadužena za čuvanje nacionalnih zbirki.

Diveći se nekom starom komadu pokućstva, žalili su što nisu živjeli u doba kad su se ljudi njime služili, iako o tom dobu nisu imali pojma. A na spomen nekih imena zamišljali su zemlje koje su im se činile to ljepšima što su manje o njima znali. Za djela čiji su im naslovi bili nerazumljivi činilo im se da skrivaju neku tajnu.

I što su više ideja imali, to su više patili. Kad bi na ulici pokraj njih prošla poštanska kočija, poželjeli bi sjesti u nju i otputovati. Obala s tržnicom cvijeća mamila im je uzdahe za prirodom.

Jedne nedjelje dadoše se na put već u rano jutro; i prošavši kroz Meudon, Bellevue, Suresnes, Auteuil, cijeli dan su lutali među vinogradima, brali makove uz rub polja, spavali na travi, pili mlijeko, jeli pod bagremima malih krčmi, i vratili se kući kasno navečer, prašnjavi, iscrpljeni, očarani. Otada su često odlazili na takve izlete. No, sljedeći su dani uvijek bili tako tužni da su na kraju od njih odustali.

Jednoličnost uredskog života postala im je nepodnošljiva. Uvijek ista strugalica i sandarak,¹⁸ ista tintarnica, ista pera i isti kolege! Držeći ih glupima, sve su manje s njima razgovarali; zbog toga su ih počeli zadirkivati. Svaki dan su kasnili i dobivali ukore.

Nekoć su sebe smatrali gotovo sretnima. Ali njihov ih je posao sve više ponižavao otkad su sebe više cijenili; – i poticali su jedan drugoga u tom gađenju, uzajamno se hvalili, kvarili jedan drugoga. Pécuchet se zarazio Bouvardovom naglošču, Bouvard je poprimio nešto od Pécuchetove mrzovolje.

---

¹⁸ Sandarak-smola – smola tuje, crnogoričnog drveta sličnog čempresu, koja među ostalim služi za postizanje glatkoće pisaćeg papira.

– Želio bih postati hodač po užetu na javnim trgovima! – rekao bi jedan.

– Ja bih mogao biti i prnjar! – uzviknuo bi drugi.

Kakav užasan položaj! I nije bilo nikakva načina da se iz njega izvuku! Čak ni nade!

Jednog popodneva (bilo je to 20. siječnja 1839) Bouvard je u svojem uredu dobio pismo, koje je donio poštar.

Ruke mu se podigoše, glava mu se polako poče spuštati unatrag i on se onesviješten sruši na pod.

Pisari se ustrčашe oko njega; skinuše mu kravatu; poslaše po liječnika.

On ponovno otvori oči – zatim na pitanja koja su mu postavljali odvrati: – »Ah! ... to je od... to je od... bit će mi bolje ako udahnem malo zraka. Ne! Pustite me! Dopustite!« – i unatoč svojoj debljini on bez zaustavljanja odjuri do Ministarstva mornarice, prelazeći rukom preko čela, misleći da je poludio, pokušavajući se smiriti.

Zatraži da pozovu Pécucheta.

Pécuchet se pojavi.

– Moj stric je umro! Dobivam nasljedstvo!

– Nije moguće!

Bouvard mu pokaže pismo:

*KANCELARIJA M. TARDIVELA,
BILJEŽNIKA*

Savigny-en-Septaine, 14. siječnja 1839.

Poštovani Gospodine,

Molim Vas da dođete u moju kancelariju da biste se upoznali s oporukom Vašeg nezakonitog oca, gosp. François, Denysa, Bartholoméa Bouvarda, nekadašnjeg trgovca u Nantesu, koji je preminuo u ovoj općini 10. ovog mjeseca.

Prema oporuci pripada vam vrlo velik iznos kao dio nasljedstva.

Molim vas, Gospodine, da primite izraze mogeg poštovanja.

TARDIVEL, bilježnik

Pécuchet je morao sjesti na kameni stupić u dvorištu. Zatim mu vrati papir i polako izgovori:

– Samo... samo da to nije... nekakva šala?

– Ti misliš da je to šala! – odvrati Bouvard prigušenim glasom, nalik na hropac umirućeg.

Ali poštanski žig, tiskarskim slovima otisnut naziv kancelarije, vlastoručni potpis bilježnika, sve je dokazivalo vjerodostojnost vijesti; – i oni se pogledaše s drhtajem u kutovima usana i suzom koja im se kotrljala iz ukočenih očiju.

Nedostajalo im je prostora. Odoše do Slavoluka pobjede, vratiše se obalom rijeke, prodoše pokraj crkve Notre-Dame. Bouvard se sav zajapurio. Udarao je Pécucheta šakom po leđima i na trenutke se činilo da je posve izgubio razum.

Spopadao ih je nezadrživ smijeh. To bi nasljedstvo, naravno, moglo iznositi...? – »Ah! To bi bilo prelijepo! Ne govorimo više o tome«. – I opet su o tome govorili.

Ništa ih nije sprječavalo da odmah zatraže objašnjenja. Bouvard napiše pismo bilježniku i zatraži ih.

Bilježnik mu je poslao prijepis oporuke, koja je završavala sljedećim riječima: »I zbog toga Françoisu, Denysu, Bartholoméu Bouvardu, svojem nezakonitom sinu, kojega ovime priznajem, ostavljam dio svojih dobara kojima raspolazem po zakonu.«

Stari je poštenjačina imao tog sina u mladosti, ali ga je brižljivo držao postrani, predstavljajući ga kao svojeg nećaka; a nećak ga je uvijek zvao stricem, iako je dobro znao na čemu je. Kad je zašao u četrdesete, gospodin Bouvard se oženio, zatim je ostao udovac. Budući da su njegova dva zakonita sina iznevjerila sva njegova očekivanja, počela ga je peći savjest što je tako dugo zapuštao svoje prvo dijete. Čak bi ga bio pozvao k sebi da nije bilo njegove kuharice. Ona ga je napustila zbog obiteljskih spletki – i našavši se sam, pred smrt je želio ispraviti svoju krivicu, ostavljajući plodu svoje prve ljubavi sve što je mogao od svojega imetka. On je iznosio pola milijuna, a to je značilo da bi pisar mogao dobiti dvjesto pedeset tisuća franaka. Stariji od dvojice braće, gospodin Étienne, izjavio je da će poštovati očevu oporuku.

Bouvard je zapao u neku vrstu tuposti. Smješajući se blaženim osmijehom pijanaca, tiho je ponavljao: – »Petnaest tisuća franaka rente!«; ni Pécuchet, koji je ipak bio hladnije glave, nije mogao doći k sebi.

Onda ih je iznenada uzbunilo jedno Tardivelovo pismo. Drugi sin, gospodin Alexandre, izjavio je da namjerava sve riješiti na sudu, i da će čak, bude li mogao, osporiti nasljedstvo, zahtijevajući da se prvo sve sudski zapečati, da se izradi popis imovine, da se imenuje prinudni upravitelj, itd.! Bouvard se od toga razbolio na žuč. Čim se oporavio, otputovao je u Savigny – odakle se vratio bez konačne odluke i žaleći zbog troškova putovanja.

Zatim počese nesanice, smjenjivanje bijesa i nade, uzbuđenja i utučenosti. Kad se gospodin Alexandre nakon šest mjeseci napokon smirio, Bouvard je mogao preuzeti nasljedstvo.

Njegov prvi uzvik bijaše: – »Povući ćemo se na selo!« – i ta rečenica koja je povezivala prijatelja s vlastitom srećom učinila se Pécuchetu posve prirodnom. Jer veza te dvojice muškaraca bila je potpuna i duboka.

No, kako nije želio živjeti na Bouvardov teret, odbio je krenuti prije umirovljenja. To je značilo čekati još dvije godine; pa što onda! Ostao je neumoljiv, i tako stvar na kraju bi riješena.

Da bi odlučili gdje će se nastaniti, razmotriše redom sve pokrajine. Sjever je plodan, ali prehladan, jug ima izvrsnu klimu, ali je neugodan zbog komaraca, a u središnjem dijelu, iskreno govoreći, nema ničega zanimljivog. Bretanja bi im odgovarala da njezini stanovnici nisu takvi bogomoljci. Što se tiče istočnih pokrajina, zbog german-skog narječja nije na njih trebalo ni pomišljati. Ali bilo je i drugih krajeva. Kakvi su na primjer Forez, Bugey, Roumois? Zemljopisne karte nisu o tome ništa govorile. Uostalom, svejedno je hoće li njihova kuća biti na ovom ili onom mjestu, glavno je da je imaju.

I već su vidjeli sebe kako, samo u košulji, stojeći uz rub gredice, obrezuju ruže, i kako štihaju, okapaju, prevrću zemlju, presađuju tulipane. Budit će se uz pjesmu ševe, koračati za plugom, odlaziti s košarom brati jabuke, gledat će kako se tuče maslac, mlati žito, kako se strižu ovce, održavaju košnice, i uživat će u mukanju krava i mirisu pokošenog sijena. Neće više biti prepisivanja, ni šefova, čak ni stanarine koju treba platiti svaka tri mjeseca! – Jer imat će svoj dom, i jest će kokoši iz svojeg peradarnika, povrće iz svojeg vrta, i večerat će u papučama! – »Radit ćemo sve što nam bude volja! Pustit ćemo da nam naraste brada!«

Kupili su vrtlarski pribor, zatim mnoštvo stvari »koje bi im možda mogle poslužiti«, recimo kutiju za alat (potrebna je u svakoj kući), pa onda vage, mjernički lanac, kadu za slučaj da se razbole, termometar, čak i jedan barometar »sistem Gay-Lussac«¹⁹ za fizikalne pokuse, ako se njima požele baviti. Ne bi bilo loše (jer ne može se uvijek raditi vani) imati i nekoliko dobrih književnih djela; – i oni ih potražiše, – katkad vrlo zbunjeni, jer nisu znali je li neka knjiga »zaista knjiga za kućnu knjižnicu«. Bouvard bi tad riješio problem.

– Ah, pa neće nam trebati knjižnica.

– Uostalom, ja imam svoju – rekao bi Pécuchet.

Organizirali su se unaprijed. Bouvard će ponijeti svoje pokućstvo, Pécuchet svoj veliki crni stol; iskoristit će zastore, i uz nešto kuhinjskog posuđa to će biti posve dovoljno. Zakleli su se da će o svemu tome šutjeti; ali lica su im blistala. Zbog toga su se svojim kolegama činili »čudnima«. Bouvard, koji je pisao nalegavši na stalak i izbačenih laktova, da bi bolje zaokružio svoja zaobljena slova, ispuštao je zviždukavi zvuk, trepćući pritom lukavo teškim kopcima. Pécuchet je, sjedeći na visokom okruglom slamnatom stolcu, i dalje brižljivo povlačio okomite crte svojeg izduženog rukopisa – ali je, nadimajući nosnice, stiskao usnice, kao da se boji da ne izlane svoju tajnu.

Nakon osamnaest mjeseci traženja nisu još ništa našli. Proputovali su cijelu okolicu Pariza, i zatim od Amiensa do Évreuxa, od Fontainebleaua do Le Havrea. Htjeli su da to bude pravo selo, ne tražeći neko osobito živopisno mjesto, ali ih je zatvoreno obzorje rastuživalo. Izbjegavali

---

¹⁹ Prijenosni model barometra, nazvan po francuskom fizičaru i kemičaru Gay-Lussacu (1778-1850).

su blizinu drugih kuća, a ipak su se bojali osamljenosti. Nekoliko puta su se već odlučili, a onda su, bojeći se da se poslije ne pokaju, promijenili mišljenje, jer im se mjesto činilo nezdravim, ili izloženim vjetru s mora, ili preblizu nekoj manufakturi, ili teško pristupačnim.

Spasio ih je Barberou.

Znao je za njihov san i jednog lijepog dana im je došao reći da je od nekih ljudi čuo za jedno imanje u Chavignollesu, između Caena i Falaisea. Sastojalo se od imanja u zakupu, površine trideset osam hektara, i neke vrste dvorca s vrtom koji je davao vrlo dobar urod.

Oni otputovaše u Calvados; i bijahu oduševljeni. Jedini je problem bio u tome što su vlasnici za imanje i za kuću (a jedno se nije prodavalo bez drugog) tražili sto četrdeset tri tisuće franaka. Bouvard nije htio dati više od sto dvadeset tisuća.

Pécuchet se suprotstavio njegovoj tvrdoglavosti, molio ga da popusti, na kraju izjavio da će on platiti razliku. Bijaše to cijelo njegovo bogatstvo, koje je potjecalo od dijela majčina nasljedstva i njegove uštedevine. Nikad o njemu nije rekao ni riječ, čuvajući taj kapital za neku veliku priliku.

Sve je bilo plaćeno pred kraj 1840. godine, šest mjeseci prije njegova odlaska u mirovinu.

Bouvard više nije bio pisar. Isprva je nastavio raditi svoj posao, nepovjerljiv prema budućnosti, ali ga je napustio kad je nasljedstvo bilo sigurno. No rado je navraćao u tvrtku gospode Descambos, i uoči svojeg odlaska počastio je punčem cijeli ured.

Pécuchet je, naprotiv, pokazivao mrzovolju prema svojim kolegama, i posljednjeg je dana izašao iz ureda grubo zalupivši vratima.

Morao je nadgledati pakiranje stvari, obaviti mnoštvo poslova, još nešto kupiti, i oprostiti se od Dumouchela!

Profesor mu je predložio da se dopisuju, obećavši da će ga izvještavati o svim novostima u književnosti; i još jedanput mu čestitavši, poželio mu je dobro zdravlje. Barberou se na rastanku s Bouvardom pokazao tankočutnijim. Samo zbog njega je napustio partiju domina, obećao da će ga doći posjetiti, naručio dva anisovca i izljubio ga.

Bouvard je, vrativši se kući, duboko udahnuo zrak na svojem balkonu i pomislio: »Napokon«. Obalna svjetla treperila su na površini vode, buka omnibusa u daljini se stišavala. Prisjetio se sretnih dana koje je proveo u tom velegradu, objeda u restoranu, večeri u kazalištu, ogovaranja svoje kućepaziteljice, svih svojih navika; i osjetio je bol u srcu, neku tugu koju se nije usuđivao sam sebi priznati.

Pécuchet je do dva sata u noći hodao gore-dolje po svojoj sobi. Ovamo se više neće vratiti; hvala Bogu! Pa ipak je, da ostavi neki trag, urezao svoje ime na ploču kamina.

Najveći dio prtljage otpremljen je već dan ranije. Vrt-ni alat, ležajevi, madraci, stolovi, stolci, jedan kalefaktor,²⁰ kada i tri bačvice burgundca putovat će Seinom do Le Havrea, a odatle će ih poslati u Caen, gdje će ih dočekati Bouvard i dopremiti u Chavignolles. No portret njegova oca, naslonjači, stalak za likere, knjige, zidni sat s njihalicom, svi dragocjeni predmeti stavljeni su u kola za selidbu koja će putovati preko Nonancourta, Verneuila i Falaisea. Pécuchet ih je želio pratiti.

---

²⁰ Lonac za brzo kuhanje hrane, jedna vrsta ekspresnog lonca izumljenog u Flaubertovo doba.

Sjeo je na klupu pokraj vozača, i odjeven u svoj najstariji redengot, sa šalom, rukavicama bez prstiju i krznom podstavljenom navlakom za noge iz svojega ureda, u nedjelju 20. ožujka, u ranu zoru, napustio je prijestolnicu.

Kretanje i novost putovanja zaokupiše ga prvih sati. Zatim konji usporiše, i to izazva prepirke s kočijašem i njegovim pomoćnikom. Njih dvojica birali su grozne krčme i iako su bili odgovorni za sve, Pécuchet je iz pretjerana opreza spavao u istim svratištima. Sutradan su nastavili put već u zoru; i cesta se, uvijek ista, pružala uspinjući se sve do obzorja. Smjenjivali su se metri šljunka,²¹ jarci bijahu puni vode, velike površine polja prostirale su se jednolično zelene i hladne, oblaci su plovili nebom, s vremena na vrijeme je padala kiša. Treći dan iznenada se podigao snažan vjetar. Voštano platno kola, loše pričvršćeno, lepetalo je na vjetru poput broskog jedra. Pécuchet je pognuo glavu pod svojom kapom, i svaki put kad je otvorio burmuticu morao se sasvim okrenuti da zaštiti oči. A kad bi se kola jače zatresla, čuo je kako se iza njega valja sva njegova prtljaga i dijelio je savjete kočijašu, upozoravajući ga da pripazi. Videći da od toga nema nikakve koristi, promijenio je taktiku; bio je ljubazan, susretljiv; na teškim je usponima gurao kola zajedno s kočijašem i pomoćnikom; čak im je nakon objeda plaćao gloriiju.²² Sad su vozili brže, i tako im je u okolici Gauburkea pukla osovina i kola su ostala nagnuta. Pécuchet je odmah otišao pogledati što je s prtljagom; porculanske šalice razbile su se u komadiće. On podigne ruke, škrgutajući zubima

---

²¹ Hrpe šljunka, od otprilike jednog kubičnog metra, postavljene u pravilnim razmacima uz cestu radi njezina održavanja.

²² Kava s rumom ili nekim drugim alkoholom.

prokle ta dva glupana; izgubiše i sljedeći dan, zbog kočijaševa pomoćnika koji se napio; no Pécuchet više nije imao snage žaliti se, čaša žuči bila je prepunjena.

Bouvard je napustio Pariz tek sljedećeg dana, jer je htio još jedanput večerati s Barberouom. Stigao je u dvorište prijevoznog ureda u posljednji trenutak, a onda se probudio pred katedralom u Rouenu; sjeo je u pogrešnu kočiju.

Navečer su sva mjesta za Caen bila popunjena; ne znajući što bi, otišao je u kazalište i smješkao se svojim susjedima, govoreći da se povukao iz trgovačkog posla i da je odnedavno vlasnik imanja u okolici. Kad se u petak iskrcao u Caenu, tamo još nije bilo njegove prtljage. Stigla je tek u nedjelju i odmah ju je poslao malim kolima, obavijestivši zakupnika imanja da će on stići za nekoliko sati.

U Falaiseu, devetoga dana svojeg putovanja, Pécuchet je uzeo još jednog konja, i do zalaska sunca sve je išlo dobro. Iza Brettevillea, napustivši glavnu cestu, krenuo je poprečnim putem, vjerujući da će svaki čas ugledati zabate Chavignollesa. No, utrine puta su se gubile, na kraju su nestale, i oni se nađoše usred preoranih polja. Spuštala se noć. Što da rade? Na kraju Pécuchet siđe s kola i gacajući po blatu krene naprijed u istraživanje. Kad se približio seoskim imanjima, psi počеше lajati. Vikao je iz sve snage, raspitujući se za put. Nitko mu nije odgovarao. Uplašio se i vratio natrag prema poljima. Odjednom odnekud iskrsnuše dva svjetla. On ugleda neki kabriolet, potrči da ga dostigne. U njemu je bio Bouvard.

Ali kamo su nestala kola za selidbu? Jedan sat su ih dozivali u mraku. Napokon ih nađoše, i konačno stigoše u Chavignolles.

U blagovaonici je gorjela velika vatra od suhog granja i borovih češera. Stol je bio prostrt za dvije osobe. Pokućstvo koje je stiglo kolima zakrčilo je predsoblje. Ništa nije nedostajalo. Oni sjedoše za stol.

Pripremili su im juhu od luka, pile, slaninu i tvrdokuhana jaja. Stara žena koja se brinula za kuhinju dolazila je s vremena na vrijeme raspitati se kako im prija jelo. Odgovarali su: – »Oh, izvrsno je! Izvrsno!« – i veliki kruh koji su jedva rezali, vrhnje, orasi, sve ih je oduševljavalo! – Na popločanom podu bilo je rupa, sa zidova se cijedila vlaga. Unatoč tome zadovoljno su gledali oko sebe, jedući za malim stolom na kojemu je gorjela svijeća. Lica su im se zarumenjela od svježeg zraka. Izbočili su trbuh, zavalili se na naslon stolca, koji je od toga škripao, i neprestano su ponavljali: »Evo, napokon smo stigli! Kakva sreća! Čini mi se da je sve to san!«

Iako je već bila ponoć, Pécuchet predloži da prošeću vrtom. Bouvard nije imao ništa protiv toga. Uzeše svijeću i zaklonivši je starim novinama, prošetашe duž gredica.

S užitkom su glasno izgovarali nazive povrća: – »Gle, mrkva! Ah, kupus!«

Zatim su razgledali voćke u špaliru uza zid. Pécuchet je pokušavao otkriti pupove. Katkada bi neki pauk odjednom brzo prošao po zidu; – i dvije sjene njihovih tijela ocrtavale su se na njemu uvećane, ponavljajući njihove pokrete. S vrhova trava kapala je rosa. Noć bijaše posve mračna; i sve bijaše nepomično u velikoj tišini, velikoj blagosti. U daljini zapjeva pijetao.

Između njihovih dviju soba bila su mala vrata, skrivena pod papirnatom tapetom. Kad su ih slučajno gurnuli komodom, izbili su čavle. Ostao je zjapiti otvor. Bilo je to iznenađenje.

Razodjeveni, i već svaki u svojem krevetu, još su neko vrijeme razgovarali, a onda su zaspali; Bouvard ležeći na leđima, otvorenih usta, gologlav, Pécuchet na desnom boku, s koljenima privučenim k trbuhu, s pamučnom kapicom na glavi; – i obojica su hrkali na mjesecini koja je ulazila kroz prozor.